

Sedma decenija 19. stoljeća je karakteristična po velikom interesiranju zapadnih sila za unutrašnje stanje Osmanskog carstva, posebno Bosne. S obzirom da je ova monografija urađena prvenstveno na građi austrijskog konzulata, čija je špijunska mreža bila daleko najefikasnija i najučinkovitija, ona predstavlja odličan uvid upravo u viđenje Bosne od strane Austrije i njenih predstavnika u Bosni. Knjiga je izuzetno vrijedna upravo stoga što dr. Galib Šljivo prepušta dokumentima da govore sami za sebe i oblikuju tekst. Ovim djelom je zasigurno napravljen temelj za dalja istraživanja ovog perioda. ■

Hana Younis

Dubravka Stojanović, *Kaldrma i asfalt, urbanizacija i modernizacija Beograda 1890-1914*. Beograd: UDI, 2008, 382 str.

Dubravka Stojanović, profesorica na Filozofskom fakultetu u Beogradu, nedavno je objavila novu knjigu, *Kaldrma i asfalt*, u izdanju Udruženja za društvenu istoriju iz Beograda, u kojoj stručnoj i široj javnosti studiozno predstavlja urbanizaciju i evropeizaciju Beograda u periodu političkih previranja na prelazu 19. u 20. stoljeće, pa sve do Prvog svjetskog rata. Kako sama autorica navodi, knjiga je napisana s namjerom da kroz dokumentirane primjere dokaže da je politički sistem, u navedenom periodu, u Beogradu bio *nesposoban, neefikasan i netransparentan*. Cilj ovako postavljene teorije Stojanovićeva je smatrala neophodnim, zbog činjenice da samo realno sagledavanje prošlosti može objasniti sadašnjost. Knjiga je koncipirana kao sinteza modernizacijskih procesa, vješto sažetih na njene najbitnije procese. Osnovni tekst je raspoređen u dvije tematske cjeline simbolično nazvane *Grad* i *Građani*, koje se dijele na više poglavlja i podpoglavlja. Na kraju knjige nalazi se *Zaključak* i *Bibliografija* koju je uradila Maša Miloradović. Sam tekst popraćen je vrlo interesantnim i korisnim ilustracijama, koje dodatno upotpunjuju temu na koju se odnose.

Knjiga počinje *Predgovorom* u kojem nas Stojanovićeva upoznaje sa razlozima bavljenja ovom tematikom, njenoj ljubavi prema Beogradu i metodološkim pristupom koji je koristila u ovoj monografiji.

Prva tematska cjelina naslovljena *Grad* kroz poglavlja: *Prostor, Ulice, Kuće, Osvjetljenje i tramvaji* i *Vodovod i kanalizacija*, analizira ključne teme urbanizacije Beograda na prelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće, kada su počeli veliki procesi njegove modernizacije i evropeizacije. U ovom dijelu autorica se posebno osvrnula na mnoga pitanja koja su pokrenuta kao uticaj modernizacije Beograda u posljednjim decenijama 19. stoljeća kao što su: određivanje gradskog rejona, njegova regulacija, nivelacija, kaldrmisanje i prva asfaltiranja ulica, stambena izgradnja, izgradnja vodovoda i kanalizacije, uvođenje struje i tramvajskog saobraćaja.... Većina ovih tema bila je od vitalnog interesa za život Beograđana. Stojanovićeva je vrlo detaljno analizirala i način na koji su se odluke donosile, ili tačnije rečeno, načini na koje se izbjegavalo donošenje odluka koje su mogle unaprijediti život u Beogradu. Zato je autorica kao jedan od ključnih problema u prvoj cjelini knjige prezentovala neefikasnost sistema u donošenju odluka koji je po njenom mišljenju bio kočnica modernizacije Beograda. Mnogobrojni su primjeri kojima je potkrijepljena ova teza, a jedan od njih je pitanje kaldrmisanja na primjeru Nebojšine ulice. Naime, kada je ponestalo para za njeno uređenje, povadena je kaldrma iz tek kaldrmisane i uređene Požarevačke ulice! Ipak, najkarakterističniji primjer neefikasnosti sistema oslikava primjer kanalizacije. On je posebno upečatljiv, jer je predstavljao jedno od rijetkih pitanja oko kojeg su se slagale sve političke strane. I pored stranačkog jedinstva bilo je potrebno 35 godina raspravljanja o dva pitanja, jedno je sistem kanalizacije, da li moderniji ili neki manje moderan, a drugo, da li da te kanalizacijske vode odlaze i u Savu i u Dunav ili samo u Dunav, kako bi srpska prijestonica konačno dobila kanalizacijski sistem. Interesantno je da su mnoge važne stvari često zavisile od entuzijazma pojedinaca umjesto od čitavog sistema. Takav je primjer uvođenja struje. Prva sijalica upaljena je u Beogradu 1880, i to samo zahvaljujući upornosti jednog profesora Beogradskog univerziteta! Autorica je kroz mnoge konkretne primjere argumentirano dovela u pitanje dosadašnje tvrdnje da je modernizacija Beograda bila spora zbog nedostatka novca jer do te teme vlasti nikada nisu ni stizale.

Drugi dio knjige pod naslovom *Građani* podijeljen je na više poglavlja: *Socijalna struktura Beograda, Zamišljena i stvarna zajednica pozorišne i druge scene, Institucije civilnog društva: štampa, klubovi, udruženja i kafane, Elitna i masovna kultura: knjige, koncerti, bioskopi, cirkusi, Konstrukcija nacionalnog i socijalnog identiteta: turizam i sport*, posvećenih načinu života stanovnika Beograda u posljednjoj deceniji devetnaestog i prvoj deceniji dvadesetog stoljeća. Autorica je kroz ovako koncipiran tekst otkrila, kakve su bile sklonosti, navike i ukusi stanovnika Beograda. Detaljnom analizom građe Stojanovićeva je izložila socijalnu pripadnost i zanimanja stanovnika srpske prijestonice, te skrenula pažnju na do sada zanemaranu skupinu slobodnih poslova, kao što su advokati, ljekari, inženjeri i arhitekta, koji su

prema njoj bili pravi nosioci moderne. Analizirajući repertoar Narodnog pozorišta prezentirana je jedna sasvim nova slika iz koje se jasno vidi da su vodvilje, orfeumi i privatna pozorišta bili popularniji i posjećeniji od Narodnog pozorišta. Iako autoricca naglašava značaj pozorišta u evropeizaciji kulturnog života, ona zaključuje da se strujanja u pozorištu ne mogu dovesti u vezu sa promjenama spoljnopolitičkih orijentacija srpske države. Također, dovodi u pitanje ruski uticaj na oblasti umjetničkog stvaralaštva, konstatirajući da su domaće predstave bile posjećenije od stranih. Ona zaključuje da je Beograđanima ismijavanje muško-ženskih odnosa bio daleko privlačniji model večernjeg provoda od tragedija iz nacionalne prošlosti. Smatrajući da se proučavanje nastajanja civilnog društva u 19. stoljeću ne može ograničiti samo na stranke, medije, klubove i udruženja, Stojanovićeve je analizirala i kružooke, kafe i kafane kao prvorazredne institucije u kojima se formulisala politička, socijalna i kulturna energija narastajućeg građanskog društva. Kafane su predstavljale prve ustanove *novog društva* i prvi demokratski prostor u Srbiji. U kafani je održan prvi bal, upaljena prva električna sijalica, pušten prvi film, tu su se održavali koncerti klasične muzike, prva harfa u Beogradu mogla se čuti upravo u kafani. Zanimljivo je da su pored socijalne i ekonomske funkcije kafane, predstavljale najpouzdaniju zaradu, ali su također bile i jedna vrsta berze. Analizom političke štampe tog vremena, autoricca je oslikala život pun previranja izazvanih uvođenjem novog ali još nedovoljno utvrđenog sistema. Osvrnuvši se i na pojavu cirkusa kao odraza modernog, uočava se da je ova vrsta zabave izazvala u životu Beograda velike promjene. To je naravno izazvalo osude tradicionalista, pa su *Večernje novosti* preuzele na sebe ulogu u borbi protiv cirkusa. Navodeći razne primjedbe kako bi zabranili ovu vrstu zabave, *Večernje novosti* su tvrdile da cirkusi vode gubljenju nacionalnog identiteta, postavljale su pitanje uticaja cirkusa na moral zajednice, a jedan od argumenata bio je i strah od hipnotisanja. Ova kampanja nije izazvala bitne promjene u egzistiranju cirkusa u Beogradu. Širenje turizma i sporta također je bilo dio modernizacijskog procesa zasnovanog na imitaciji stila života zapadno-evropske aristokratije, što je naročito poslije francuske revolucije, bila odredišna tačka novog stila oslobođenog građanstva. Veliku ulogu u širenju nacionalne ideje dobio je i sport. Po uzoru na francuski i njemački model fizičkog vaspitanja, sport je postao dio nacionalne indoktrinacije, tijelo je bilo stavljeno u službu otadžbini, a najvažniji cilj sportskog obrazovanja nisu bili toliko ni zdravlje ni sticanje socijalnog identiteta koliko vojne pripreme.

U ovoj monografiji Stojanovićeve je, kroz probleme kanalizacije i prve urbanizacije do slobode štampe, analizirala jedan od ključnih fenomena novije historije, odnos modernog i antimodernog. Ona je na vrlo interesantan način uspjela, kroz primjere kočenja modernizacije od strane političke elite na prelazu iz devetnaestog

u dvadeseto stoljeće u Beogradu, povući paralelu sa sadašnjom političkom situacijom u Srbiji.

Gledano u cjelini knjiga Dubravke Stojanović je po vrsti sadržaja i načinu pisanja namijenjena široj publici, no zbog metodološkog odabira, u kojem autorica objektivno sagledava dešavanja u Beogradu 1890-1914, ona definitivno može poslužiti kao priručnik kako historičarima tako i politolozima. Upravo iz tog razloga očekujemo da će ova knjiga izazvati polemiku unutar srpske historiografije. Mi joj samo možemo čestitati na emotivnom, ali krajnje objektivnom pristupu u knjizi. ■

Hana Younis

Zijad Šehić, *U smrt za cara i domovinu!: Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878 – 1918*. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2007, 305 str.

Intrigantnog naslova, sadržajno veoma zanimljiva, knjiga Zijada Šehića (*U smrt za cara i domovinu!: Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878 – 1918*.) predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju odbranenu na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2002. godine. Istraživanje ove teme inicirano je zbog nepostojanja nijednog djela u bosanskohercegovačkoj i stranoj historiografiji koje bi u cijelosti razmatralo ulogu i status bosanskohercegovačkih zemaljskih pripadnika u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije. Ovom knjigom, ta praznina je kvalitetno popunjena. Tematski okvir razrađen je u četiri velika poglavlja sa značajnim brojem priloga koji se nalaze na kraju knjige.

U središtu razmatranja prvog dijela (*Osmansko naslijeđe. Organizacija vojske i žandarmerije u Bosanskom ejaletu/vilajetu posljednjih decenija osmanske uprave*) su mjesto i uloga bosanskohercegovačkih vojnih obveznika u vojnoj organizaciji Osmanskog carstva posljednjih decenija uprave sa posebnim osvrtom na specifičnosti tog organiziranja koje je svoje refleksije imalo i u kasnijem periodu. Ove posebnosti će dobiti naročitu vrijednost kada budu uvrštene u vojno zakonodavstvo Monarhije. Također, školovanje vojnika kao i posvećivanje posebne pažnje modernizaciji službe javne sigurnosti, u čiju svrhu je bio organizovan zaptijski puk (Bosna Zaptij), u vremenu austrougarske vlasti će doživjeti svoju nadogradnju.
